

הנדון: חוות דעת מומחה - מצב ילדי אוכלוסיית מבקשי המקלט ומהגרי עבודה באזור תל אביב והמרכז

שם המומחה: פרופ' יעל לייטנר.

נסיון והשכלה: מנהלת 13 שנים את המכון להתפתחות הילד בבית החולים לילדים ע"ש דנה- דואק במרכז הרפואי ע"ש סוראסקי, איכילוב. מומחית ברפואת ילדים, ובתחום נוירולוגיה והתפתחות הילד, בעלת תואר פרופ קליני בפקולטה לרפואה באוניברסיטת תל-אביב, מזכירת וועד החברה הישראלית להתפתחות הילד, וחברה בוועד החברה הישראלית להפרעת קשב וריכוז.

אני החתומה מטה נתבקשתי על ידי עו"ד הרן רייכמן מהקליניקה למשפט ומדיניות חינוך בפקולטה למשפטים אוניברסיטת חיפה לחוות דעתי המקצועית בשאלה בענין הנדון. אני נותן חוות דעתי זו במקום עדות בבית המשפט ואני מצהירה בזאת כי ידוע לי היטב, שלענין הוראות החוק הפלילי בדבר עדות שקר בשבועה בבית המשפט, דין חוות דעתי זו כשהיא חתומה על ידי כדן עדות בשבועה שנתתי בבית המשפט.

וזאת חוות דעתי:

תיאור המצב

בהתאם לידוע לנו, נכון לסוף שנת 2018 חיים בישראל כ- 10,000 קטינים מבקשי מקלט ומהגרים בגילאי לידה עד 10 אשר רובם נולדו בישראל. מתוכם, כ- 8,700 קטינים חיים בדרום תל אביב.

בשנים האחרונות המכון להתפתחות הילד טיפל במאות ילדים בני מהגרי העבודה והפליטים. ההתרשמות הברורה של כל הצוות הרפואי והפרא-רפואי המטפל בילדים אלו ובבני משפחותיהם הוא שחלק משמעותי ביותר מהם סובלים מעיכוב התפתחותי על רקע חסך סביבתי-חינוכי.

לחלק נכבד מן הילדים יכולות בסיסיות תקינות ופוטנציאל התפתחות תקין לחלוטין, אך הם מראים עיכוב שפתי עמוק, קשיים בספקטרום האוטיסטי, וקשיים רגשיים חריגים בעצמתם.

משמעות הדברים היא כי העיכוב ההתפתחותי המשמעותי ממנו סובלים רבים מהילדים אינו נובע מתכונות גנטיות/מולדות אלא מחסך סביבתי-חינוכי עמוק שלא נראה באוכלוסיות אחרות בישראל. חלקם של הילדים לא התנסו במשחק כגון פזל, משחקי הרכבה, הקראת ספרים ואפילו משחקי בובות.

רוב הילדים הללו נמצאים מגיל ינקות במסגרת "בייביסיטר": מעונות יום מאולתרים בהם נמצאים עשרות ילדים בתנאים של חסך מתמשך וללא התייחסות לצרכיהם הרגשיים- התפתחותיים. חלק משמעותי מן הילדים הללו גדלים בסביבה משפחתית בה ההורים, ובעיקר האימהות סובלות מתסמונת פוסט-טראומטיות כתוצאה מתהליכי ההגירה הקשים שעברו, בעזבם את ארצות מוצאם (עינויים, פגיעות מיניות, מוות של קרובים ועוד).

גורמים אלו מצטרפים לקשיים הנגרמים מכך שמדובר באוכלוסייה ששפתה אינה עברית, אינה מכירה את מערכות החינוך הישראליות וממוקמת בתחתית המדרג הסוציאקונומי הישראלי ללא תמיכה מדינתית כלשהי. משכך, אין ביכולת ההורים להעניק להם את מלוא הנדרש לשם התפתחות תקינה הן במסגרת המשפחתית והן באמצעות רכישת שירותים חיצוניים.

הצירוף של גורמי הסיכון המשפחתיים והסביבתיים והחסך הנגרם כתוצאה מהשהייה במעונות היום המאולתרים הללו- **פוגע בהתפתחותם בשלב קריטי ביותר**. כאשר הם מגיעים למערך החינוכי העירוני בגילאי 3-4 ולאבחונים במכון להתפתחות הילד הם כבר נמצאים בפיגור סביבתי עמוק.

גם בשלבי "חינוך חובה" (גני ילדים, בתי ספר) לא מושקעים משאבים מספקים כדי להתמודד עם החסכים הסביבתיים. למעשה, למוסדות החינוך אין משאבים היכולים לסייע להם להתמודד עם החסכים המשמעותיים הללו. הדברים רק מקבלים משנה תוקף במקום בו מדובר בכיתות גן ובית ספר המורכבות אך ורק מילדי מבקשי מקלט וזרים בהן ילדים רבים סובלים מקשיים התפתחותיים דומים.

העיכוב ההתפתחותי והחסך הסביבתי המתמשך, לצד העדר התאמה במסגרות החינוך, מביאים להפניית חלק נכבד מהילדים למערך החינוך המיוחד העירוני. למעשה, בתנאים הקיימים במערכות החינוך כיום, העיכוב ההתפתחותי הסביבתי היכר מציב ילדים רבים נוספים כעומדים בתנאי הזכאות לחינוך מיוחד על אף שכאמור אין בהם כל בעיה אורגנית ופוטנציאל ההתפתחות שלהם תקין לחלוטין.

החסך הסביבתי בו אנו נתקלים במכון להתפתחות הילד באופן עקבי חורג באופן ניכר מכל חסך סביבתי בו נתקלנו לאורך השנים באוכלוסיות אחרות. קשה לקבל כי במדינה מפותחת כמו ישראל תתאפשר פגיעה כה משמעותית בילדים בעלי פוטנציאל תקין לחלוטין שאמור להבטיח חיים נורמטיביים רק בשל סטטוס ההגירה של הוריהם.

המלצות:

1. **הקמת מערך חינוכי לגיל הרך** עבור האוכלוסייה הזו שיהווה חלופה ל"מחסני הילדים" הנוכחיים. מנקודת המבט הרפואית- התפתחותית, יש לסמן את אוכלוסיית הילדים הללו כאוכלוסייה בסיכון, ולפיכך להקים מערך המכוון למניעת פערים ע"י שילובם באופן הולם ומותאם במערכת מעונות המיועדת לילדים ישראליים או לחילופין הקמת מעונות יום או "מעונות אולפן" בגיל הרך (0-3 שנים), בפיקוח ממשלתי- עירוני .

מעונות אלו יוכלו לספק סביבה מטפחת לפעוטות, תוך הקניית הדרכה ראשונית להורים ולימוד השפה העברית. במעונות אלו יש להעסיק צוות פרא-רפואי וחינוכי שיכלול גננות חינוך מיוחד, בנות שרות לאומי, סייעות, גננות הדוברות את השפה המקומית, וצוות של עובדים סוציאליים, פסיכולוגים התפתחותיים ואנשי מקצוע כגון קלינאיות תקשורת ומרפאות בעיסוק, אשר יתנו בעיקר הכוונה והדרכה לצוות החינוכי המקומי.

איתור מוקדם והתערבות מוקדמת בתחום ההתפתחותי תמנע בעתיד פערים שלא ניתנים לפיצוי. מחקרים רבים הראו שהתערבות מוקדמת באוכלוסיות הסיכון- חוסכת הוצאות ניכרות לסל הציבורי בעתיד, בתוך מערכות הבריאות והחינוך.

2. **המלצות לחינוך חובה (גיל 3-18).** כיום מערכת החינוך מעניקה סיוע לילדי עולים או תושבים חוזרים מהטעם כי עצם ההגירה דורשת תשומות (ראו חוזר מנכ"ל "קליטה ושילוב של תלמידים עולים ושל תלמידים תושבים חוזרים"). דגש מיוחד ניתן לילדים שאינם דוברים עברית כשפת אם, ילדים שלא נחשפו למערכת חינוך מערבית או לילדים להורים עם פערים תרבותיים, השכלתיים ואח'. ילדי מבקשי המקלט סובלים כאמור מפערים שפתיים עמוקים, פערים תרבותיים ומפערי טיפוח משמעותיים. משכך, על המדינה להשקיע משאבים בכדי שיוכלו להשתלב במערכת החינוך הרגילה (ובכך למנוע גרירתם לחינוך מיוחד), כגון:

- א. הקצאת שעות תוספתיות של הקניית עברית לילדים הזקוקים לכך.
- ב. הקצאת שעות תוספתיות לסגירת פערים במקצועות לימוד בשפה העברית.
- ג. תקצוב מגשרים תרבותיים שיסייעו לגשר על פערים תרבותיים ואחרים בין ההורים למוסדות החינוך דבר שיאפשר הן העברת מידע להורים והן שיתוף פעולה בין ההורים למערכת בקידום הילדים.
- ד. הקצאת שעות קלינאיות תקשורת במקרים המתאימים. כפי שצוין לעיל, החסך הסביבתי מייצר קשיי תקשורת עם הסביבה באופן שהוביל לאבחונים שגויים של "אוטיזם" אצל חלק מהילדים. ניתן לסגור את הפער בטיפול ממוקד בהתאם לצורך.
- ה. הקצאת שעות סיוע במקרים המתאימים. חלק מהילדים אינם מותאמים מבחינת הבנה או התנהגות לסביבה החינוכית וצריכים סיוע צמוד יותר לצרכי התאקלמות.
- ו. הבטחת הזנה ראויה לתלמידים הסובלים ממחסור כלכלי כבד. תזונה ראויה מהווה תנאי בלעדיו אין להתפתחות תקינה.

אנו סבורים כי מדובר במשימה דחופה וחיונית מעין כמוה אשר תקבע את גורל הילדים. אי טיפול שורשי בסוגיה זו יוביל בעתיד להשקעת משאבים גדולים יותר במסגרות חינוך מיוחד אליהם יפלטו חלק ניכר מהילדים ובהשלכות חברתיות נוספות.

המערך שלנו, כמו גם יתר אנשי המקצוע בתחום התפתחות הילד בארץ, מרגישים מחוייבים להעלות את המודעות לעומק הבעיה ולסייע ככל שניתן למצוא פתרונות נכונים.

תאריך : 29.3.20

בברכה,
Gael Leitner MD
פרופ. יעל לייטנר
מומחית בנוירולוגיה והתפתחות הילד
מנהלת המכון להתפתחות הילד
המרכז הרפואי ע"ש סוראסקי, איכילוב.